

ORTA MƏKTƏB KİMYA KURSUNDA AZOT MÖVZUSUNA AİD DƏRSİN TƏŞKİLİ VƏ KEÇİRİLMƏSİ METODİKASINDAN

A.Z.Məmmədova, G.Ə.Əhmədzadə, A.P.Musayeva, M.S.Nuriyeva

Məqalədə dərs, onun növləri, quruluşu və mərhələlərinə aid pedaqoji ədəbiyyatlarda şərh olunan müasir yanaşmaların ümumiləşdirilməsi və təhlili verilir. Bildirilir ki, dərs həmişə olduğu kimi indi də təlimin təşkilinin əsas forması kimi qəbul edilir. Kimya dərslərinə qoyulan müasir tələblərdən, onun mərhələləri barədə mütəxəssislərin fikirlərindən danışılır və münasibət bildirilir. Sonda IX sinif kimya kursundan azot mövzusunə aid dərslərin sxem şəklində təşkili və keçirilməsi metodikası verilir. Hesab edilir ki, dərs bu şəkildə keçirilərsə, həm vaxta qənaət etməyə, həm də şagirdlərin azota aid əvvəlki dərslərdə əldə etdikləri biliklər əsasında yeni materialı müstəqil olaraq mənimsəmələrinə, yaradıcı tətbiq etmə bacarıq və vərdislərə yiyələnmələrinə imkan yaranar.

Dərs mürəkkəb pedaqoji proses olub, bütün dövrlərdə təlimin təşkilinin əsas forması kimi qəbul edilir. Pedaqoq və metodistlər dərslərin əsas əlamətlərini aşağıdakı kimi səciyyələndirirlər [1,2].

- Müəllimin rəhbərliyi ilə 40-45 dəqiqəlik məşğələ
- Daimi şagirdlər qrupunun olması
- Hər bir şagirdin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla onların fəaliyyətinə rəhbərlik
- Öyrənilən materialın əsaslarına birbaşa dərslə yiyələnmək

Dərslərin, müəllim və şagirdlərin fəaliyyətinin müxtəlif növləri ilə xarakterizə olunan elementləri (mərhələləri) onun quruluşunu müəyyən edir. Dərslərin quruluşu dedikdə, onun elementlərinin müəyyən ardıcılığı və aralarındakı əlaqə (daxili quruluşu) nəzərdə tutulur [1].

Ədəbiyyatda qeyd edilir ki, tədris materialının məzmunundan, dərslərin didaktik məqsədlərindən, şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərindən və sinif kollektivini xarakterindən asılı olaraq, dərslərin quruluşu sadə və kifayət qədər mürəkkəb ola bilər [3].

Müasir təhsildə dərslərin quruluşunun analizi tədris prosesinin məntiqinə (tədris prosesi elementlərinin ardıcılığının reallaşmasına) əsaslanır. Hər bir mərhələ şagirdin idraki fəaliyyətinin növü ilə xarakterizə olunur.

Hazırda kimyadan tədris prosesi üçün aşağıdakı elementlər (mərhələlər) nəzərdə tutulur:

- şagirdlərin idraki məsələləri qarşıya qoyması və dərk etməsi - yeni biliklərin mənimsənilməsinə hazırlıq;
 - yeni materialın mənimsənilməsi;
 - anlayış və qanunların ümumiləşdirilməsi və formalaşdırılması;
 - bilik və praktiki bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi;
 - bilik və bacarıqların tətbiqi;
 - şagirdlərin bilik və bacarıqlarının yoxlanılması və tədris nailiyyətlərinin analizi.

Dərslərin, eləcə də kimya dərslərinin təsnifatına müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bu yanaşmalarda təsnifat fərqli əlamətlərə görə təqdim olunur. Həmin təsnifatlardan bəzilərini nəzərdən keçirək [4-6].

1. Dərsin məzmun və aparılması üsuluna görə təsnifatı. Kimya fənni üzrə tədris edilən mövzuların məzmunundan asılı olaraq dərslər təsnif edilir. Məşğələnin aparılması üsuluna görə dərslər ekskursiyalar, kinodərslər və müstəqil işlərə bölünür [6].

2. Yerinə yetirilən işin məntiqi məzmununa və idrak fəaliyyətinin xarakterinə görə dərslər belə təsnif edilir: 1) giriş; 2) materialla ilkin tanışlıq; 3) yeni biliklərin mənimsənilməsi; 4) qazanılmış biliklərin praktikada tətbiqi; 5) vərdişlərin yaranması dərsi; 6) biliklərin möhkəmləndirilməsi, təkrarı və ümumiləşdirilməsi; 7) biliklərin yoxlanılması; 8) qarışıq və ya kombinə edilmiş dərslər [4].

3. Didaktik məqsədlərə və dərslərin ümumi sistemdə yerinə görə: 1) kombinə edilmiş və ya qarışıq dərslər; 2) şagirdlərin yeni materialla tanışlığı; 3) biliklərin möhkəmləndirilməsi; 4) əsas məqsədi öyrənilənin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi olan; 5) əsas məqsədi bilik və bacarıqların aşılması və möhkəmləndirilməsi olan; 6) əsas məqsədi biliklərin yoxlanılması olan dərslər [5].

Əsasında dərsin mühüm didaktik məsələsini aşkar edilməsi duran təsnifata aşağıdakı dərslər tipləri aid edilir:

- Şagirdlərin yeni materialı öyrənməsi və yeni bacarıqların əldə edilməsi
- Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının yoxlanılması
- Praktiki məşğələlər
- Kombinə edilmiş dərslər

Mütəxəssislərin ümumi rəyinə əsasən hazırda kimya dərslərinin aşağıdakı növləri qəbul edilir:

1. Kombinə edilmiş (qarışıq) dərslər
2. Yeni biliklərin öyrənilməsi dərsləri
3. Yeni bacarıqların formalaşdırılması dərsləri
4. Öyrənilənin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi dərsləri
5. Bilik, bacarıqların yoxlanılması və korreksiyası dərsləri
6. Bilik və bacarıqların praktiki tətbiqi dərsləri

Metodistlər kimya dərslərinin təşkili və keçirilməsi üçün aşağıdakı tələbləri tövsiyə edirlər [2,6,7].

- dərsi şagirdlərin təlimi, tərbiyəsi, inkişafının konkret məqsədlərinə istiqamətləndirmək;

- məzmunun elmiliyinin nəzərə alınması: fənnin məzmununa aid olan əsas nəzəriyyə, qanun, anlayış, faktların nəzəri və metodoloji baxımdan düzgün çatdırılması, şagirdlərin tədrisi idrakının irəliləyiş dərəcələrinə görə onların inkişafı göstərilməsi;

- tədrisin məzmunu və üsullarının bütün imkanlarından şagirdlərin öyrənməyə marağının artırılması, məntiqi təfəkkürlərinin və yaradıcı qabiliyyətlərinin inkişafı üçün istifadə etmək;

- fənlərarası və fədaxili inteqrasiyanı nəzərə almaqla tədris etmək;

- dərsin məqsədinə və tədris materialının məzmununa müvafiq gələn, tədrisi asanlaşdıran müxtəlif təlim üsullarından, kimyəvi eksperiment və texniki vasitələrdən ibarət tədris vasitələri komplekslərinin bütün növlərindən istifadə etmək;

- dərstdə şagirdlərə müvafiq iş formalarında müstəqil işləmək vərdişlərini aşılamaq;

- dərsin bütün meyarları üzrə (məzmun, didaktik elementlər) tədris məqsədləri ilə müəyyən edilən bütövlüyünün (tamlığının), onun bütün hissələrinin uyğunluğunun qorunması, dərslərin vaxtına qənaət edilməsi;

- dərstdə, onun müvəffəqiyyətlə keçməsinə, ümumi marağa əsaslanan sakit, işgüzar, bir sözlə sağlam əməkdaşlığı təmin edən əlverişli təlim mühitinin yaradılması.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda dərslərin yeddi mərhələdə olması göstərilir [8]. Bu mərhələlərin adları müxtəlif cür ifadə edilsə də mahiyyətcə eyni məqsəd daşıyır.

Digər bir ədəbiyyata istinadən deyə bilərik ki, həmin mərhələlərdə nəzərdə tutulanlar dərslərin üç hissəsini: başlanğıc, əsas və yekun hissələrini əhatə edir [5].

Başlanğıc hissə özündə dərslərin təşkili anı və şagirdlərin yeni materialı öyrənmələrinə hazırlığını əks etdirir. Yeni materialın öyrənilməsinə hazırlıq mövzuya aid şagirdlərin əvvəlki dərslərdən malik olduqları biliklərin aktuallaşdırılması ilə başlanılır və motivasiya ilə davam etdirilir. Yeni materialın öyrənilməsi kimyanın tədrisinin əsas komponenti hesab edilir və müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər.

Kimya dərslərinin yekun mərhələsində biliklərin ilkin möhkəmləndirilməsi həyata keçirilir. Bu mərhələnin əsas pedaqoji məqsədi təkcə yeni materialın mənimsənilməsinə nəzərdən ibarət olmayıb, həmçinin əldə edilmiş bilik və bacarıqlardan istifadə etmək vərdişi formalaşdırmaqdır.

Fikrimizcə kimya dərslərində göstərilən mərhələlərin məqsədləri əhatə

olunmaqla kimya müəllimi dərsi istədiyi formada apara bilər. Əsas məsələ ondan ibarət olmalıdır ki, dərsin üç mühüm funksiyası olan təhsil, tərbiyə və inkişafetdirici vəzifələri düzgün yerinə yetirilsin, şagirdlərin mövzuya aid bilikləri müstəqil qazanmaları, onları yaradıcı şəkildə tətbiq etmələri üçün əlverişli təlim mühiti yaradılsın.

IX sinif kimya kursundan azot mövzusunə aid dərsin aşağıdakı kimi təşkili və keçirilməsini təklif edirik [9,10].

Müəllim mövzuya aid alt standartları müəyyənləşdirdikdən sonra dərsin planını tərtib edir:

Alt standart: 1.1.1., 1.2.1., 2.1.1.,2.2.1., 3.1.1., 4.1.1.

Mövzu: Azot

Məqsəd:

Şagird:

- azotu bəsit maddə kimi xarakterizə edir, kəşfi barədə məlumat verir, quruluşunu və fiziki xassələrini şərh edir;
- azotun quruluşunun xassələrinə təsirini aydınlaşdırır;
- azotun metal və qeyri-metallarla qarşılıqlı təsiri reaksiyalarının qanunauyğunluqlarını izah edir;
- azotun alınması və xassələrinə aid reaksiya tənliklərini tərtib edir, onlara aid müşahidə və təcrübələr aparır, nəticələrinə münasibət bildirir;
- azotun tətbiqi və həyatda roluna aid biliklər nümayiş etdirir.

Təlim forması: bütün siniflə və qruplarla iş

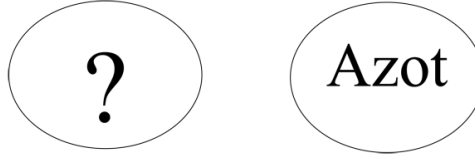
Təlim üsulu: beyin həmləsi, problemlə şərh, müzakirə

İnteqrasiya: biologiya fənni ilə

Resurs: mövzuya aid tədris materialının ümumi məzmununu sxem şəkilində əks etdirən iş vərəqləri və cavabları qeyd olunmuş plakat, təqdimat, kompüter, proyektor, azotun alınmasına aid sadə təcrübələri aparmaq üçün reaktiv və avadanlıqlar.

Dərsin gedişi:

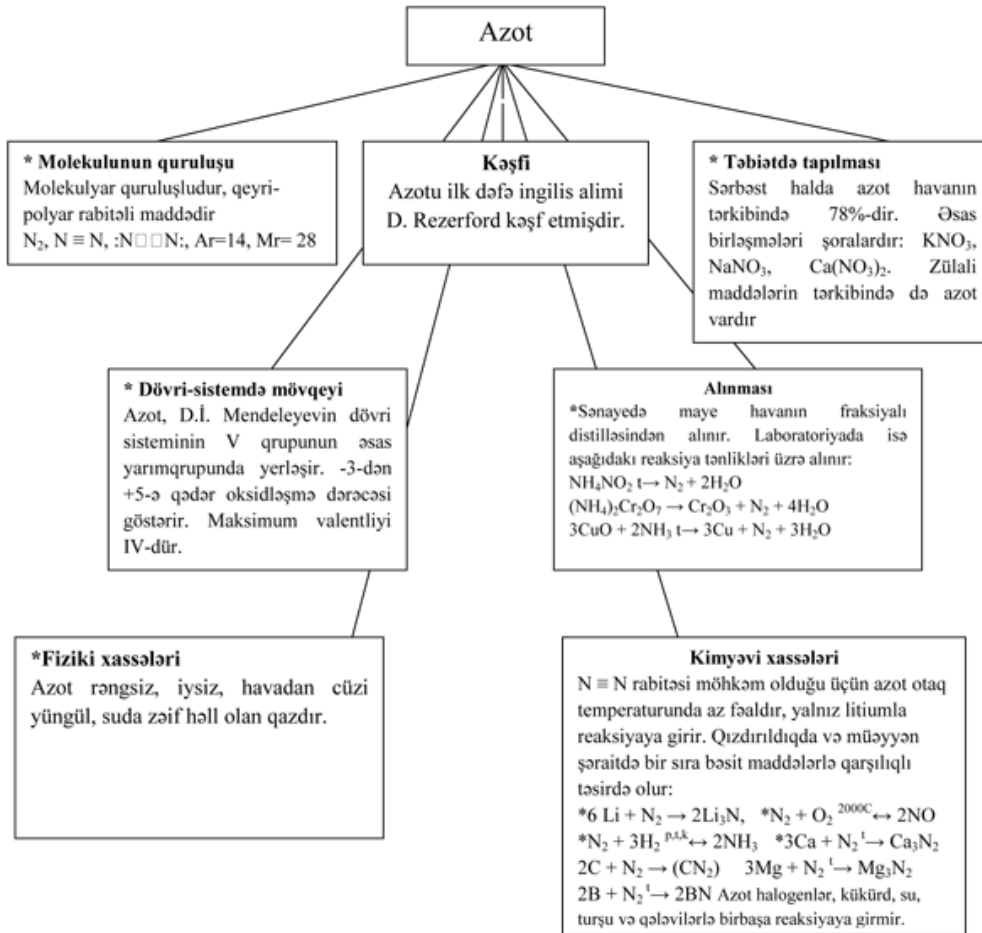
Sinfin təşkilindən sonra dərsin mövzusunun şagirdlərin iştirakı ilə açıqlanması üçün müəllim lövhədə aşağıdakı kimi dairə çəkir və onlara sualla müraciət edir:

Dövri sistemin V qrupunun əsas yarımqrupunda yerləşən, atomları arasında üç qat rabitə olan, havanın əsas tərkib hissəsini əhatə edən bəsit maddə hansıdır?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir doğru olan müəyyənləşdirilir və sual işarəsinin yerinə azot sözü yazılır.

Beləliklə mövzunun adı açıqlanır və müəllim şagirdlərin azota aid biliklərini aktuallaşdırmaq üçün müvafiq suallar verdikdən sonra onları qruplara ayırır və dərs materialını tam əks etdirən sxem çəkilmiş iş vərəqləri paylayır.

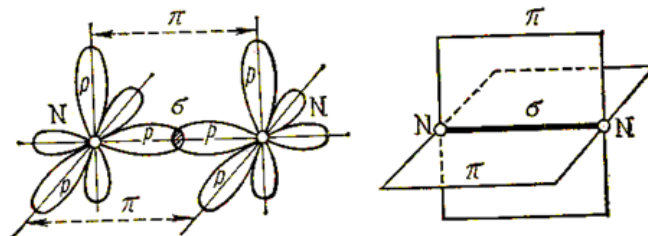
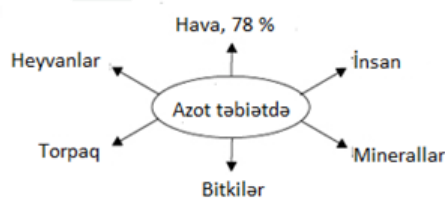
Şagirdlərə həmin sxemin azot barədə bildikləri hissələrini doldurmaq təklif olunur. Verilən vaxt başa çatdıqdan sonra təqdimatlar dinlənilir, müzakirə aparılır və doğru cavablar müəyyənləşdirilir. Sxemdə azota aid şagirdlərə məlum olmayan yeni biliklər müəllim tərəfindən izah edilir və əvvəlcədən bütün hissələri cavablandırılmış variantı plakat şəklində, yaxud ekran vasitəsi ilə nümayiş etdirilir. Aşağıda təqdim olunan həmin sxemdə ulduz işarəsi qoyulan bəndlər şagirdlərə əvvəlki dərslərindən məlum olan cavablar, digərləri isə yeni biliklərdir.

Cədvəldən görünür ki, azota aid əksər bilikləri şagirdlər əvvəlki dərslərdən əldə ediblər. Bu baxımdan da, onlar həmin bilikləri aktuallaşdırmaqla yeni mövzuya aid bilikləri müstəqil olaraq mənimsəyə bilirlər. Şagirdlər təqdim olunan hazır sxemə baxaraq, boş qalmış bəndləri də cavablandırdıqdan sonra azotun alınması və xassələrinə aid mümkün olan təcrübələr aparılır.

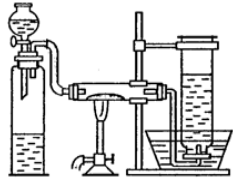
Təcrübələr yekunlaşdırıldıqdan sonra müəllim mövzuya aid əvvəlcədən hazırladığı şəkil və sxemləri ekranda nümayiş etdirir və şagirdlərdən onların izahını tələb edir. Aydın olmayan məsələ olduqda isə özü onlara istiqamət verir.

Şəkil 1. Azot molekulunun elektron və quruluş formulları

Şəkil 2. Azot molekulunda σ - və π -rabitələrin əmələ gəlməsi

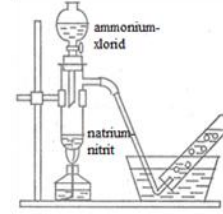
Sxem 1. Azotun təbiətdə yayılması

Şəkil 3. Azotun maye havadan alınması

Şəkil 5. Maye azot

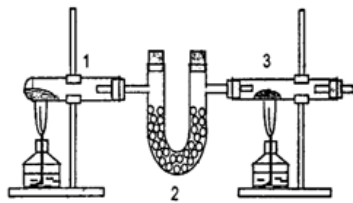
Şəkil 6. Azotun ammonium- nitritdən alınması

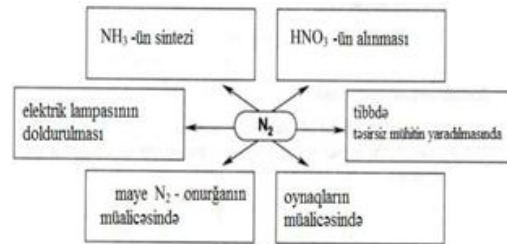
Şəkil 7. Azotun ammonium-bixromatdan alınması

Şəkil 8. Azotun oksigenlə qarşılıqlı təsiri

Şəkil 9. Azotun maqneziumla qarşılıqlı təsiri

Sxem 2. Azotun tətbiqi

Dərsin sonunda şagirdlərə sxemin tamamlanmış variantını dəftərlərinə köçürmək və azotun onlara məlum olan birləşmələri barədə məlumat toplamaq kimi ev tapşırığı verilir. Belə tapşırığın verilməsi növbəti dərsin mövzusunə aid materialların şagirdlər tərəfindən müstəqil olaraq mənimsəmələri üçün şərait yaradır.

Dərsin təklif etdiyimiz formada təşkili və keçirilməsi şagirdlərdə element və onun birləşmələri haqqında tam təsəvvür yaradır, əldə edilən biliklər möhkəmlənir və sonrakılar üçün baza rolunu oynayır. Şagirdlər həmin bilikləri müstəqil qazandıqları üçün, özləri müəyyən ümumiləşdirmələr aparmaq, onları yaradıcı şəkildə digər məsələlərin həllinə tətbiq etmək, nəticələri təhlil etmək kimi bacarıq və vərdislərə yiyələnmə bilirlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. И.П. Подласый. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. пед. вузов: в 2 кн./ И.П. Подласый - М.: ВЛАДОС, 1999. - Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. - 576 с.
2. Г.М. Чернобельская. Теория и методика обучения химии учебник по специальности "Химия" / Г.М. Чернобельская - М.: Дрофа, 2010 - 318 с.
3. В.В. Гузеев. Методы и организационные формы обучения / В.В. Гузеев - М.: Народное образование, 2001, 128 с.
4. Müasir dərslər: O, necə olmalıdır. "Kurikulum" jurnalı, 2013, № 4, səh. 55-62.
5. С.И. Гильманшина. Методологические и методические основы преподавания химии в контексте ФГОС ОО: учебное пособие/ С.И. Гильманшина, С.С. Космодемьянская - Казань: Отечество, 2012, 104 с.
6. П.Д. Васильева. Методика преподавания химии: учебное пособие / П.Д.Васильева. - Элиста: Калм. ун-т, 2012 - 102 с.
7. Е.Ф. Матвеева. Методика преподавания химии. Учебно-методическое пособие для студентов, обучающихся по направлениям Химия. Изд. дом "Астраханский университет" 2015, 207 с.
8. Z. Veysova. Fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2007, 150 səh.
9. M.M.Abbasov, V.M.Abbasov və b. Kimya, 9-cu sinif üçün dərslük, Bakı, "Aspoliqraf", 2009, 176 s.
10. Н.Е.Кузнецова, И. М. Титова, Н.Н. Гара. Химия. Учебник для учащихся 9 класса общеобразовательных учреждений. Под. ред. проф. Н.Е.Кузнецова. Москва 2012, 286 с.

A.З.Мамедова, Г.А.Ахмедзаде, А.П.Мусаева, М.С.Нуриева

Методика организации и проведения урока на тему азот по химическому курсу средней школы

РЕЗЮМЕ

В статье представляется анализ и обобщение современных подходов к уроку, его типам, структуре и этапам, изложенных в педагогической литературе. Указывается, что урок и на сегодняшний день является главной формой организации обучения. Рассказывается о современных требованиях к урокам химии, мнениях специалистов об этапах урока и проявляется отношение к ним. В конце дается методика проведения и схема организации урока по теме азота из курса химии IX класса. Считается, что при подобном проведении урока создается возможность экономии времени, а также самостоятельного усвоения нового материала на основе знаний, полученных учениками на предыдущих уроках по азоту, приобретения навыков и умений творческого применения.

A.Z.Mammadova, G.A.Ahmadzade, A.P.Musayeva, M.S.Nuriyeva

Methods of organizing and conducting lesson on the nitrogen on the chemical rate of high school

SUMMARY

The article is the analysis and synthesis of modern approaches to the lesson, its type, structure and stages set out in the pedagogical literature. It is stated that the lesson for today is the main form of training. It is told about the modern requirements to the lessons of chemistry, expert opinion on the lesson stages and shows the attitude towards them. At the end of the given technique and scheme of the lesson on the topic of the course of nitrogen chemistry class IX. It is believed that with such a conducting lesson creates an opportunity to save time, as well as self-mastering new material based on knowledge gained in previous lessons pupils nitrogen, skills and creative application of skills..

Açar sözlər: dərs, dərslərin növləri, dərslin quruluşu, dərslin mərhələləri, alt standart, inteqrasiya, azot, üçqat rabitə, fiziki və kimyəvi xassələr.

Ключевые слова: урок, типы уроков, структура урока, этапы урока, подстандарт, интеграция, азот, тройная связь, физические и химические свойства.

Key words: lesson, lessons types, lesson structure, stages of lesson substandards, integration, nitrogen triple bond, physical and chemical properties.